Андрій ФРАНКО, Оксана ФРАНКО, Артем КОКОШ

ВАДИМ ЩЕРБАКІВСЬКИЙ: ЕМІГРАНТСЬКА ВІХА ТВОРЧОГО ЖИТТЄПИСУ УКРАЇНСЬКОГО ВЧЕНОГО (1922–1957)

Андрій Франко
Кандидат історичних наук,
науковий співробітник Інституту Франка НАН України, Львів

Оксана Франко
Доктор історичних наук,
професор Львівського національного університету ім. І Франка

Артем Кокош
Доктор філософії,
викладач Національного університету «Львівська політехніка»,
Українського вільного університету в Мюнхені

Анотація
У статті розглянуто наукову, організаційну та педагогічну діяльність видатного українського вченого Вадима Щербаківського під час еміграційного періоду його життя у Празі, Мюнхені та Лондоні. Згадано його основі праці та публікації, проведено аналіз деякої епістолярії та спогадів про нього.

Ключові слова: *брати Вадим та Данило Щербаківські, професор Українського вільного університету, еміграція, академічний вчений.*

VADYM SCHERBAKIVSKY'S ÉMIGRÉ PERIOD OF SCIENTIFIC LIFE (1922–1957)

Andrii Franko
Candidate of Historical Sciences,
Researcher at the Ivan Franko Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv

Oksana Franko
Doctor of Historical Sciences,
Professor at the Ivan Franko National University of Lviv

Artem Kokosh
Doctor of Philosophy,
Lecturer at Lviv Polytechnic National University,
Ukrainian Free University in Munich

Abstract
The article examines the scientific, organisational, and pedagogical activities of the prominent Ukrainian scholar Vadym Shcherbakivskyi during his exile period in Prague, Munich,

and London. His main works and publications are mentioned, and some of his epistolary and memoirs are analysed.

***Keywords**: brothers Vadym and Danylo Shcherbakivskyi, professor at the Ukrainian Free University, emigrant, academic scholar.*

Видатний український вчений широкого «профілю» академічної науки європейського рівня: археолог, історик, етнолог, мистецтвознавець, музейний діяч та колекціонер, педагог «вищої школи», суспільно-громадський діяч Вадим Михайлович Щербаківський (17.03.1876, село Шпиченці (Шпичинці) Сквирського повіту Київської губернії, нині Ружинського району Житомирської обл., Україна — 18.01.1957, місто Брайтон, Англія, похований у Лондоні) був завідувачем археологічного відділу Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства (1912–1922) (реорганізованого в 1917 р. у Народний музей Полтавщини, а в 1920 р. — у Центральний пролетарський музей Полтавщини), професором археології Українського університету в Полтаві (1918–1921), Українського вільного університету (УВУ) в Празі (деканом, проректором) (1922–1945) та першим ректором УВУ в Мюнхені (1945–1947; тричі був обраний на посаду професора, викладав до 1951 р.). Авторитетного вітчизняного науковця зі світовим іменем заслужено обрали дійсним членом Чеської Академії наук, Словацького наукового товариства та Міжнародного антропологічного інституту в Парижі. У 1930 р. сербський король удостоїв ченого прийняти орден Святого Сави під час проведення ІІІ-го Конгресу слов'янських географів та етнографів у Белграді. З часу створення Української вільної академії наук (1947) її дійсний член Вадим Щербаківський очолив археологічний відділ установи. З 1930 р. учений став дійсним членом НТШ (з 1947 р. був керівником археологічної комісії відновленого в діяспорі Товариства), а з 1939 р. — академіком-керівником катедри передісторії Української Могилянсько-Мазепинської академії у Львові. Однією із найголовніших заслуг В. Щербаківського була репрезентація української академічної науки в Європі й світі (20-ті рр. – початок 50-их років ХХ ст.) на двадцяти дев'яти міжнародних наукових конгресах, конференціях, з'їздах та симпозіумах у часи «залізної завіси».

У березні 1922 р. науковець виїхав з окупованої більшовиками Полтави на постійне мешкання до Праги, ймовірно, отримавши офіційний дозвіл у Харкові на наукове відрядження. Вперше в українській археографії комплексно опрацювавши у березні-квітні 2017 р. особистий фонд Вадима Щербаківського (фонд № 12)[1] в науковому архіві УВУ в Мюнхені, ми виявили документи з описом цієї контроверсійної в українській історіографії події. Серед особистих матеріялів та документів знаходиться справа № 1 «Біогра-

[1] Архів УВУ, ф. 12, оп. 1, спр. 1–29.

фічні відомості та життєпис В. Щербаківського з нагоди його 70-річчя та 80-річчя: 1946–1956 рр. [Лондон]», в якій у документі № 2 «Ініціятивний гурток для відзначення 80-ліття з дня народження проф. д-ра В. Щербаківського [Лондон]. 1956» конкретно мовиться про березень 1922 р. як уточнений час прибуття вченого до Праги[2]. Спершу Вадим Михайлович ніде не обмовлявся про подробиці переїзду, через конфіденційність та дотримання негласних норм інформаційної безпеки в умовах радянського шпіонажу. Але згодом в автобіографічних спогадах про Василя Кричевського на схилі віку (Лондон, 1954) науковець пригадував: «На самім початку 1922 року я виїхав до Праги». Завдяки документальним підтвердженням відомо, що на початку травня 1922 р. він уже почав співпрацювати з УВУ в Празі, про що детальніше йтиметься нижче. У тривалій інтертекстуальній та джерелознавчій полеміці між дослідниками життєпису й творчої спадщини вченого можна поставити всі крапки над «і» щодо остаточного датування початку емігрантської долі Вадима Щербаківського.

4 травня 1922 р. ученого обрали на посаду професора університету на катедрі праісторії та археології на філософічному факультеті УВУ[3], а в 1926 р. науковець став продеканом. Саме на початку травня 1922 р., а не у березні того ж року, як хибно стверджують дослідники Л. Пекарська та Л. Федорова[4], почав працювати Вадим Михайлович офіційно, на постійній основі як професор УВУ у Празі. Ректором установи був Олександр Колесса, а функції декана філософічного факультету виконував Дмитро Антонович. В. Щербаківський ще до співпраці з УВУ зазнайомився з цими авторитетними вченими, підтримуючи з ними доброзичливі ділові та наукові стосунки. У 1929–1930 рр. та у 1938–1943 рр. В. Щербаківський виконував функціональні повноваження декана філософічного факультету УВУ (у 1930–1931 рр. та у 1936–1938 рр. був продеканом університету). У 1945 р. він вже обіймав посаду проректора УВУ в Празі. Водночас учений викладав археологію та етнографію в Українському високому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова. Амбасадор української науки в Європі періодично виголошував лекції в Карловому університеті та інших вищих навчальних закладах Праги і Берліна. Вадима Щербаківського сміливо можна вважати одним із співзасновників-реформаторів та творчих фундаторів 23 жовтня 1921 р. у Празі Українського вільного університету, відновленого за зразком Карлового університету за сприяння президента Чехословаччини Т. Масарика.

---

[2] Архів УВУ, ф. 12, оп. 1, спр. 1, док. 1, арк. 2.

[3] ЦДАВО, ф. 3859, оп. 1, спр. 146, арк. 451.

[4] Пекарська Л., Федорова Л. «Хто ми? Чиї ми діти? Хто були наші предки?» (до 140-річчя від дня народження і 60-річчя від дня смерті Вадима Щербаківського) // Краєзнавство: Науковий журнал. — 2016. — № 3/4. — С. 220–240.

Офіційне створення УВУ урочисто відбулось у Відні в січні 1921 р. з ініціативи місцевого Союзу українських журналістів і письменників, керівниками якого були В. Кушнір та О. Олесь. Товариство прихильників освіти, яке очолював С. Дністрянський, та Український соціологічний інститут, яким керував М. Грушевський, були співзасновниками УВУ у Відні.

Після приходу радянських військ у 1945 р. на терени Чехословаччини частина бібліотеки УВУ в Празі потрапила до Центрального державного історичного архіву (ЦДІА) України в Києві. Йдеться про основну частину бібліотечного книжкового фонду УВУ, а також про невеликі обсяги матеріалів його архіву. Значний сегмент архіву УВУ залишився в Празі і зберігається в Чеському Центральному державному архіві (Statni ŭstředny archiv v Praze) (фонд 1659: «Український музей»). Тут у листопаді 1996 р. ми виявили архів Вадима Щербаківського (ф. 1250), матеріяли якого у низці наших праць описано і проаналізовано співавторами пропонованого дослідження. Частина архіву УВУ в Празі опинилась у Москві та Мукачевому (невелика кількість джерел). Значний сегмент рукописів та інших архівних матеріялів осів у Центральному державному архіві вищих органів влади і державного управління (ЦДАВО) України (Київ). У ЦДАВО України містяться матеріяли та документи з фонду Українського вільного університету в Празі (ф. 3859) та з особового фонду В. М. Щербаківського (ф. 3864), що подають відомості про багатогранну академічну діяльність науковця в УВУ в Празі, інформацію про його участь у проведенні міжнародних наукових форумів, конгресів, симпозіумів та з'їздів, співпрацю митця з окремими видавцями та редакціями, зокрема з І. Огієнком та Б. Гобзином щодо спільного упорядкування наукових видань з історії України, вітчизняної культурології та українського мистецтвознавства, а також про активну участь В. М. Щербаківського в наукових товариствах, зокрема в НТШ. Слід згадати про доленосний в емігрантській педагогічно-викладацькій біографії науковця лист від ректорату УВУ до В. М. Щербаківського від 5 травня 1922 р. про те, що «Сенат Українського вільного університету ухвалив на свойому засіданні з дня 4 мая 1922 р. іменувати Вас надзвичайним професором археолоьоґії та етноґрафії»[5] [49, ф. 3859, оп. 1, спр. 146, арк. 451].

Листи Вадима Щербаківського до його брата Данила (150 листів за період 1896–1927 рр.), які ми виявили ще в середині 80-их рр. XX ст. у Науковому архіві Інституту археології НАН України у фонді № 9 і текстологічно опрацювали, вносять важливі археографічні корективи та уточнення щодо хронологічних та фактографічних деталей життєписів обох братів. При підготовці статті ми послуговувались листуванням між братами Щербаківськими як новим важливим джерелом для «стереоскопічного» висвітлення маловідомих

[5] ЦДАВО, ф. 3859, оп. 1, спр. 146, арк. 451.

біографічної та науково-креативної сторін Вадима Щербаківського упродовж емігрантського періоду його життя у 1922–1927 рр.

У 1926 р. Вадим Михайлович уже був продеканом, про що двічі зазначав у листі до брата від 18 червня 1926 р.: «також я продеканом, багато всяких хлопот і в сенаті, і по інших справах». Його колега І. Мірчук згодом пригадував: «Приїхавши до столиці Чехо-Словацької держави, перебрав він катедру праісторії та археології на філософічному факультеті Українського вільного університету. В зимовому семестрі 1922/[19]23 р. розпочав він свою педагогічну діяльність викладами передісторичної археології. Учений прочитав такі семестрові курси: «Неоліт на Україні», «Сарматська і готська доба», «Доба від Різдва Христового до князівського періоду на Україні», «Культура неолітичної мальованої кераміки на Україні», «Українське весілля в світлі етнології», «Етнографія України». Науковець встигав викладати ще археологію та етнографію в Українському високому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова, концептуально інтерпретуючи навчальний фактологічний матеріял і публікуючи на сторінках його видань ґрунтовні науково-джерельні праці, зокрема дослідження «Бронзові списи з вирізками на листі на території України й на Приураллі» (Прага, 1929)[6]. Бібліофіл і книгознавець В. Щербаківський брав активну участь в Українському товаристві прихильників книги в Празі та інших культурологічних організаціях.

30 травня 1923 р. В. Щербаківський разом з професорами філософічного факультету УВУ Д. Антоновичем, В. Бідновим. Д. Дорошенком, П. Андрієвським та О. Колессою взяв участь у заснуванні Українського історично-філологічного товариства (УІФТ) у Празі. На засіданнях він виголошував «реферати» з історії, археології, мистецтвознавства[7] та етнографії під тематичними назвами «До питання про походження деяких орнаментів українського іконостаса (виноградна лоза)», «Передісторія України», «З понтійських проблем» та доповіді з іншої проблематики. Наприкінці 1924 р. з ініціативи О. Шульгіна було створено Український академічний комітет (УАК) як орган Українського історично-філологічного товариства у Празі. В. Щербаківський, один з провідних діячів цієї інституції (УІФТ у Празі), яку впродовж тривалого часу очолював Д. Антонович, виступав з аналітичними доповідями на двох, організованих Товариством, українських наукових з'їздах

[6] Щербаківський В. М. Бронзові списи з вирізками на листі на території України й на Приураллі // Праці Українського Високого Педагогічного Інституту ім. М. Драгоманова у Празі. — Прага, 1929. — Т. 1. — С. 531–540: іл.

[7] Ханко В. Мистецтвознавча спадщина великого українця В. Щербаківського // ПАЗ: Зб. наук. праць: Пам'яті В. М. Щербаківського (1876–1957) / Редкол.: П. Бондаревський, І. Кулатова, О. Моця, О. Супруненко (відп. ред.), В. Ханко. — Полтава, 1995. — Число четверте. — С. 44–59; Його ж таки: Повернення Вадима Щербаківського // Українська Думка: Тижневик. — Лондон. — 1993. — 3 червня. — Ч. 23 (2402). — XLVI. — С. 2.

у Празі (у 1926 р.: голова оргкомітету академік І. Горбачевський; та в 1932 р.: керівник оргкомісії С. Смаль-Стоцький), що відбулися під егідою Українського академічного комітету (УАК). Після приїзду до Праги В. Щербаківський здійснював спроби налагодити міжнародні наукові контакти, шукав, за словами І. Мірчука, «зв'язків зі своїми колегами по фаху чеської національности, а саме, з археологом европейської слави, проф[есором] Любомиром Нідерле та другим чеським ученим — Стоцьким. Засяг його знайомств з чужоземними вченими був дуже великий і ріс з кожним роком, коли Щербаківський почав брати активну участь в різних слов'янських та міжнародних конгресах. Можна сміливо сказати, що з-поміж усіх українських науковців він під цим оглядом займає перше місце […] у всіх цих та інших чисельних з'їздах Щербаківський виступав з власними рефератами, які друкувалися пізніше у французькій, німецькій, чеській, українській мовах у фахових журналах».

В. Щербаківський брав творчу й науково-організаційну участь як керівник секцій та підсекцій з археології. Інколи він виступав як очільник групи запрошених українських гостей на міжнародних конгресах, конференціях, з'їздах і симпозіумах. Як доповідач взяв участь у двадцяти дев'яти форумах, серед яких чотири конгреси слов'янських географів та етнографів у Празі (1924), Варшаві (1927), Белграді (1930) та у Софії (1936). Якраз тут науковець як керівник української делегації від УВУ, виголосив доповідь «До питання про праслов'ян». Ще були другий міжнародний соціологічний конгрес у Відні (1922), тринадцятий міжнародний конгрес антропології та археології в Празі (1924), міжнародний археологічний з'їзд у Берліні, перший міжнародний конгрес слов'янських філологів у Празі (1929), п'ятий конгрес з історії та філософії релігії у місті Лунді, що на півдні Швеції (1929), сьомий міжнародний з'їзд філософів в Оксфорді (1930), одинадцятий та дванадцятий міжнародні конгреси народного мистецтва: відповідно у Римі (1929) та у бельгійських містах Антверпені, Леодімі та Брюсселі (1930), другий з'їзд класичних слов'янських філологів у Празі, другий міжнародний лінгвістичний конгрес у Женеві, п'ятнадцятий міжнародний конгрес антропології та передісторичної археології у Парижі (1931), перший конгрес передісторичних і протоісторичних наук у Лондоні (1932), сьомий міжнародний конгрес істориків у Варшаві (1933), другий славістичний з'їзд у Варшаві (1934), шостий конгрес історії релігій у Брюсселі (1935), наукове зібрання чеських археологів у чеському місті Брно (1936), світовий конгрес із естетики та студіювання мистецтва в Парижі (1937) та ін. Активний, ініціятивний вчений світового рівня В. Щербаківський виголошував різноаспектні, аналітичні доповіді на головних європейських академічних форумах, передових аналітично-евристичних майданчиках взаємообміну інституційним і особистим досвідом учених та інтеграції міжнародних наукових досягнень до світової скарбниці знань.

У поштовій листівці від 3 липня 1924 р. Вадим повідомляв брата Данила про І-ий Всеслов'янський з'їзд географів та етнографів у Празі, на якому вчений виступив з доповіддю про українські писанки. Доопрацювавши концептуальні та текстологічні аспекти обраної тематики, В. Щербаківський опублікував ґрунтовне дослідження «Основні елементи орнаментації українських писанок та їхнє походження» окремим виданням та на сторінках першого тому зазначеного вище видання «Праці УІФТ у Празі» (1926).

В. Щербаківський удосконалював свої знання, наполегливо студіюючи європейську наукову літературу. В листі до Д. Щербаківського з Праги від 16 грудня 1924 р. учений зазначав: «Коли мені прийдеться попрацювати так же 2 1/2 роки, то я цілком і сумлінно зможу вважати себе за археолога у смислі середньому европейському, т. є. за професора університету, бо, справді, силу матеріялу перегорнув і прочитав, і все по першим джерелам, хотілося поділитися тепер і знаннями, і матеріялом, але вже через 2 1/2 роки». 1924-ий рік у науково-теоретичному значенні виявився дуже продуктивним у творчому життєписі науковця. «У мене одна за одною накльовується декілька чисто теоретичних праць, правда, так само маленьких, як і та, що Ти знаєш про неоліт», — конфіденційно повідомляв братові Вадим про свої дослідницькі проєкти і науково-теоретичні розробки наприкінці року[8] В. Щербаківський поступово налагодив міцні особистісні зв'язки з европейськими вченими. Це засвідчують листи науковця: «Я отсе найшов для Миколи Емільян[овича] Макаренка видрукувати по-німецьки його розкопку скитську. Сам завів переписку з Мітсом — сей англік дуже милий чоловік»[9].

Чехія пишалася досягненнями відомого вченого-класика Любора Нідерле. У згаданому вже листі Вадим Михайлович подавав такі відомості: «Чехи десь в кінці февраля будуть справляти 60-і роковини життя Нідерле. Можете передати мені доручення привітати його від нашої Академії або інших інституцій. Добре би було, якби Біляшівський прислав особистий "поздрав", а Нідерле завжди про него згадує. До нас же, українців, всі ставляться об'єктивно»[10]. Вадим Михайлович не цурався щиро відзначати успіхи своїх колег: «У збірнику на честь Нідерле вийшла моя стаття і Мик[оли] Омелян[овича] Макаренка[11] [45, с. 75–81] по-українськи і об[кладин]ка тільки російською мовою. Але я ще не бачив її. Праці Левка Чикаленка по археології цитуються німцями»[12]. Слава про дослідження

[8] Науковий архів ІА НАНУ, ф. 9, оп. 1, од. зб. 162, арк. 1–2

[9] Науковий архів ІА НАНУ, ф. 9, оп. 1, од. зб. 162, арк. 2

[10] Науковий архів ІА НАНУ, ф. 9, оп. 1, од. зб. 162, арк. 1

[11] Франко А. Д., Франко О. О. Огляд маловідомих архівних матеріалів про життя і наукову діяльність Миколи Макаренка // Вісник Інституту археології Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка. — Львів: Вид-во Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка. — 2013. — Вип. 8. — С. 75–81.

[12] Науковий архів ІА НАНУ, ф. 9, оп. 1, од. зб. 162, арк. 2 а

Л. Чикаленка сягнула не тільки Німеччини, а й Франції, на терени якої невдовзі закинула вченого доля.

Багато зусиль присвятив Вадим Михайлович фаховому текстографічному, фактологічному та евристично-концептуальному опануванню літератури щодо рецепції наукових, зокрема археологічних досліджень Сходу. «Часом мене захоплювала месопотамська археологія, єгипетська, — зазначав учений в листі до брата від 18 червня 1926 р., — і я тратив багато часу на них, але се мене привчало до дуже важних і великих висновків загального характеру, і я робив у нашім товаристві реферати, усього, здається, біля 14 за цілий час»[13]. Йдеться про доповіді науковця в Історично-філологічному товаристві у Празі. Досліджуючи археологію України, В. Щербаківський часто вдавався до типологічних порівнянь наукових досягнень в інших країнах Європи і світу. Багато уваги вчений приділяв стародавній Месопотамії, Вавилону, Близькому Сходу, Італії і Середземномор'ю в цілому, вбачаючи істотні цивілізаційні впливи цих культур на Україну.

Незважаючи на хронічний біль «в області серця» та ревматизм, Вадим Щербаківський провадив дуже активний спосіб насиченого і багатовимірного наукового життя: викладав, керував факультетом, писав наукові студії, цікавився світовими науковими відкриттями, відвідував європейські конгреси і з'їзди, систематично підтримував інституційні та особисті взаємини з відомими вченими на Заході та в Україні, особливо з нашими емігрантами у Польщі, Німеччині, Франції та інших країнах вільного світу.

У 1926–1928 рр. В. Щербаківський опублікував низку статей з археологічної проблематики у Парижі, Відні, Берліні, Познані, Празі. У цей період Вадим Михайлович встановив тісні наукові зв'язки з німецькими, польськими, французькими та англійськими фахівцями. Поважні міжнародні наукові археологічні та мистецтвознавчі видання публікували огляди й розвідки про творчий доробок і польові дослідження українського вченого. Англійський часопис «The Antiquaries journal» у 1925 р. присвятив висвітленню археологічної роботи в Україні проф. В. Щербаківського статтю «Archaeological Work in Ukraine by Professor Ščerbakivskyi» (автор М. Беркітт (M. C. Burkitt))[14]. «З другого боку, — писав Вадим Щербаківський у згаданій листівці до брата від 18 червня 1926 р., — мене запрошено співробітником до німецького журналу "Die Eiszeit", присвяченого виключно палеоліту, і я, окрім своїх статей, мушу давати теж огляди нових знахідок по палеоліту України і просив би, аби мені прислали і друковані речі, і листи з короткими звідомленнями та іменами ав-

[13] Науковий архів ІА НАНУ, ф. 9, оп. 1, од. зб. 162, арк. 1 а

[14] Burkitt M. C. Archaeological Work in Ukraine by Professor Ščerbakivskyi [Археологічна робота в Україні професора Щербаківського] // The Antiquaries journal. — London, 1925. — Vol. V. — July. — № 3. — P. 273–277

торів, відкрить і знахідок, аби я міг містити про них звідомлення, — се дуже важно для самих авторів, бо їхні імені я поміщу, а добитися, щоб хтось прийняв у Європі чиюсь статтю, — се надзвичайно трудно, я тільки добився аж на 4-й рік свого існування»[15]. Мовилось про німецькомовний віденський фаховий, археологічний журнал «Die Eiszeit», на сторінках якого опублікував учений, зокрема, дві свої статті «Eine paläolithische Station in Honci» («Палеолітична стоянка в Гінцях») (Відень, 1926)[16] та «Bemerkungen über neue und wenig bekannte paläolithische Stationen in der Ukraine» («Зауваження щодо нових та маловідомих стоянок палеоліту в Україні») (Відень, 1927)[17].

Студіюючи насичений літопис багатовимірної діяльности вченого за хронологією рукописних матеріалів його листування, вивчаючи їх герменевтичний зміст, ми можемо простежити живий пульс різнобічного еміграційного життя науковця у вільному, демократичному середовищі. Вчений гармонійно поєднував відпочинок, рекреативно-лікувальні процедури з европейськими мандрівками у світ унікальних архітектурно-скульптурних шедеврів цивілізації, що захоплював його естетичну, наукову та мистецтвознавчу уяву. Вадим Щербаківський вибрався з дощової Праги і в серпні–вересні 1926 р. відпочивав у Венеції, Флоренції та інших містах Італії. «Дорогий Даню! — зазначав учений у поштовій листівці до брата від 19 вересня 1926 р. — Завтра вдосвіта уже виїздю до Венеції. Се вид на міст біля станції залізнодорожної, якої тут не видно, окрім малої частини вліво від церкви, відрізаний будинок. Я послав Тобі перед цим вчора іншу картку з статуєю Давида Мікельанжело, чи Ти її одержав? [Вітай] усіх наших. Пиши на старий адрес»[18]. Перебуваючи в Італії, вчений не тільки відпочивав та лікувався, а й натхненно студіював різнобічні нюанси мистецтва, наполегливо вивчав особливості багатогранного мистецтва Відродження. У листах до брата він висловлював свої думки щодо мистецьких течій класицизму, модернізму та футуризму. З глибинним знанням художньо-стильових особливостей европейської «штуки» В. Щербаківський писав: «Щодо мистецтва, то мушу сказати що знову почався нахил до класіцизму, і особливо се помітно у французькій школі. Футурізм став минулим, хоч по осталим закуткам, ба навіть по великим центрам ще держаться впертіші футурісти» [28, ф. 9, оп. 1, од. зб. 162, арк. 3].

У міжвоєнний період В. Щербаківський підтримував міцні наукові та особисті контакти з ініціятивними діячами НТШ у Львові. Про це свідчать

---

[15] Науковий архів ІА НАНУ, ф. 9, оп. 1, од. зб. 162, арк. 1 а

[16] Ščerbakiwskij W. Eine paläolithische Station in Honci [Палеолітична стоянка в Гінцях] // Die Eiszeit. — Wien, 1926. — B. III. — S. 100–116.

[17] Ščerbakiwskij W. Bemerkungen über neue und wenig bekannte paläolithische Stationen in der Ukraine [Зауваження щодо нових та маловідомих стоянок палеоліту в Україні] // Die Eiszeit. — Wien, 1927. — B. IV. — S. 27–32. — Abb.

[18] Науковий архів ІА НАНУ, ф. 9, оп. 1, од. зб. 162, арк. 3

архівні матеріяли та листування із К. Студинським, А. Андрусяком, А. Крушельницьким, участь у написанні статей до Української Загальної енциклопедії (УЗЕ) та обрання вченого на посаду керівника катедри передісторії Української Могилянсько-Мазепинської академії у Львові.

На початку 1930 р. Історично-філософічна секція Наукового товариства ім. Шевченка обрала В. Щербаківського дійсним членом. В археографічно-джерелознавчому контексті варто згадати про схвальні привітання, висловлені в листі «від імени НТШ» до вченого від 6 березня 1930 р. В ньому врочисто повідомлялось, що Історично-філософічна секція на засіданні 11 січня 1930 р. прийняла В. Щербаківського «своїм дійсним членом в признанні Ваших наукових заслуг. Ухвалу Секції потвердив Виділ на свойому засіданні з дня 17 лютого 1930 року»[19].

У березні 1939 р. ученого обрали на посаду академіка-керівника катедри передісторії Української Могилянсько-Мазепинської Академії у Львові. Вона була заснована у травні 1938 р. постановою уряду УНР в екзилі, щоб продовжувати науково-видавничу працю Всеукраїнської Академії наук (ВУАН) у Києві, першим президентом якої був Степан Смаль-Стоцький. На противагу втіленому радянською владою у 30-их роках ХХ ст. плану ліквідації в Україні Інститутів ВУАН, було створено Українську Могилянсько-Мазепинську Академію не тільки у Львові, а й у Варшаві у 1938 р. Її першим генеральним секретарем обрано професора УВУ в Празі Андрія Яковліва. Більшість учених було несправедливо репресовано, а ВУАН зазнала таких «реорганізацій», які можна ототожнити з процесом її цілеспрямованого знищення. Запланувавши видання довідників про своїх членів, Академія і Наукове товариство ім. Т. Шевченка у 1941 р. «витребували» від ученого його «життєпис» та список праць, що так і не були тоді опубліковані через воєнне лихоліття.

Вадим Щербаківський підтримував міцні зв'язки з українськими вченими у Польщі. Майже 40 тисяч українських вояків та біженців вимушено опинилися у Польщі за умовами договору С. Петлюри з польською владою та через поразку Української держави у національно-визвольних змаганнях. Центрами еміграції були велелюдні табори переміщених осіб у Каліші та Ланцуті. Чимало українських студентів навчалось у Кракові та Варшаві.

У 1926 р. у Берліні з ініціативи гетьмана Павла Скоропадського було засновано Український науковий інститут (УНІ(Б)) як філію університету Фрідріха Вільгельма. В той час тут мешкало чимало представників інтелектуальної української громади, колишніх державно-політичних, суспільно-громадських діячів, студентів, які вступили до Інституту. Колишній міністр закордонних справ Української Держави (у травні-листопаді 1918 р.), вчений

[19] ЦДАВО, ф.3864, оп. 1, спр. 43, арк. 5

Дмитро Дорошенко працював на посаді директора цієї установи до 1931 р. Чотири катедри функціонували у цьому закладі: катедра української історії, яку очолював Д. Дорошенко, катедра історії української державности, якою керував В. Липинський, катедра духовної культури, завідувачем якої був І. Мірчук, і катедра історії матеріяльної культури, очільниками якої були З. Кузеля та В. Залозецький. Під час другого періоду (1931–1945) функціонування Інститут перейшов на бюджет Міністерства Освіти і став німецькою державною установою, проте це не змінило його українського характеру. Директором інституту став Іван Мірчук. «Надзвичайний член» Українського наукового інституту (УНІ) в Берліні В. Щербаківський виступав у ньому з повідомленнями і доповідями, зокрема з рефератом «Україна за часів перед Різдвом Христовим і після нього», який він виголосив 2 жовтня 1935 р.[20] У 1925-му та 1928-му рр. у двох журнальних випусках «Mitteilungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin» науковець видав у Берліні свою німецькомовну працю «Die vorgeschichtliche archeologische Forschungen in der Ukraine nach dem Weltkriege» («Доісторичні археологічні дослідження в Україні після світової війни»).

У празький період (1922–1945) свого емігрантського життя В. Щербаківський опублікував навчально-викладацький, програмний текст курсів лекцій та фундаментальних теоретичних праць. При тому він творчо послуговувався досягненнями різних, але взаємопов'язаних між собою наук — археології, етнології, антропології, історії. Слід виокремити ґрунтовний, системний конспект лекцій «Палеоліт»[21], що його оприлюднив професор у 1938 р. у Празі.

18 квітня 1939 р. уже після жорстокого придушення незалежної Карпатської України (1938–1939)[22], Августин Волошин був обраний на посаду «звичайного професора» педагогіки на філософському факультеті УВУ. У 1939/1940 навчальному році він став деканом цього факультету[23]. Вадим Щербаківський в цей час залишається продеканом (проректором). В період війни, незважаючи на важкі умови життя, УВУ підпорядковувався ректору Карлового університету. В цей важкий період В. Щербаківському доводилось виявляти витончені дипломатичні здібності, аби зберегти існування українського університету. Наприкінці війни В. Щербаківський опублікував у п'ятому томі видання «Праці Українського історично-філологічного товариства у Празі» свою мистецтвознавчу працю «Матеріали до історії українського мистецтва: іконостас церкви гетьмана Данила Апостола в

[20] ЦДАВО, ф. 3864, оп. 1, спр 43, арк. 143

[21] Щербаківський В. М. Палеоліт (Конспект лекцій з рисунками). — Прага, 1938. — 58 с.: іл.

[22] Беднаржова Т. Августин Волошин — державний діяч, педагог-мислитель. — Львів: Основа, 1995. — 248 с.

[23] ЦДАВО, ф. 3859, оп. 2, спр. 35

с. Сорочинцях» (Прага, 1944)[24]. В умовах німецького протекторату Чехії та Моравії у 1944/1945-му навчальному році ректором УВУ в Празі було обрано А. Яковліва. Професор В. Щербаківський продовжував працювати на посаді «старшого декана», проректора. Педагог також був членом колегії професорів. Постановою Сенату УВУ від 16 квітня 1945 р. через загострення військових дій на фронтах було ухвалено таке розпорядження: «Виклади в зимовому семестрі 1944/45 року закінчити до суботи 21 квітня 1945 р. Між 21 та 30 квітня одбути, якщо потрібно й можливо буде, іспити й колоквіуми. Вписи на літній семестр 1945 р. не переводити. Пп. ректорові, проректорові, деканам і продеканам обох факультетів, як рівно ж пп. професорам, доцентам, лекторам та асистентам, уповноваженим до викладів, уділити безтермінову відпустку з виплатою їм належної платні за 3 місяця наперед. На час відпустки уповноважити виконувати обов'язки: ректора УВУ — професора, д[окто]ра Августина Волошина, проректора — звичайного професора, д[окто]ра Зиліньского, декана філософічного факультету — звич[айного] професора Панкевича, декана ф[акульте]ту права і сусп[ільних] наук — звичайного професора, інж[енера] Чаплю. Просити пана куратора, інж[енера] А. Гальку видати згаданим особам належну їм платню за наперед»[25].

Вчений був близьким за творчим духом та світовідчуттям до літераторів «празької школи»: Євгена Маланюка, Олени Теліги, Олега Ольжича (Кандиби), Юрія Липи, а також малярів, співаків, піаністів, артистів. В особистому архіві В. Щербаківського зберігаються десятки світлин, де він фігурує серед української богеми — О. Кошиця, М. Глущенка, К. Кричевської та інших. В листуванні до брата Данила він декілька разів згадував про талановиту гру піаністки-віртуоза Люби Колесси, театральну трупу корифея Миколи Садовського, хор Олександра Кошиця.

Празький період життя і наукової діяльности Вадима Михайловича Щербаківського (1922–1945 рр.) був найдовшим і найпродуктивнішим у його біографії. В цей проміжок часу він виявив себе як педагог та організатор освітньо-наукового процесу (декан, проректор); як учений-дослідник складних теоретико-методологічних проблем етногенезу («Формація української нації…» та ін.); як видавець та суспільно-політичний діяч, що формував і виховував національну еліту. Та найбільшим внеском вченого була репрезентація української академічної науки на міжнародному рівні, налагодження наукових зв'язків (участь у 29-ти наукових конференціях, читання лекцій і співпраця з УНІ у Варшаві, УНІ в Берліні, НТШ у Львові) і публікація наукових досліджень про Україну в авторитетних европейських виданнях.

[24] Щербаківський В. М. Матеріали до історії українського мистецтва: іконостас церкви гетьмана Данила Апостола в с. Сорочинцях // Праці Українського історично-філологічного товариства у Празі. — Прага, 1944. — Т. 5. — С. 47–68.

[25] ЦДАВО, ф. 3859, оп. 1, спр. 415

Шість років довелось прожити Вадиму Щербаківському у Мюнхені (1945–1951). Наприкінці війни місто зазнало страшних руйнувань, а в повоєнний період відійшло до американської зони окупації. Завдяки зусиллям Вадима Щербаківського, який на офіційній основі розпорядження останнього ректора УВУ Андрія Яковліва, організував і очолив Український вільний університет у Німеччині. Мюнхен став і до цього часу залишається одним із центральних осередків української науки за кордоном. У перші роки повоєнного часу в Німеччині перебувало понад 200 тисяч українців, переважну більшість становили «остарбайтери», які відмовилися повертатися до Радянського Союзу. Значну частину складали емігранти, які виїхали з України перед поверненням радянської влади. У таборах, в яких жили емігранти, функціонували гімназії, по закінченню яких випускники виявляли наміри продовжувати своє навчання. Головним ініціятором створення УВУ в Мюнхені був проф. В. Щербаківський, до якого приєдналися проф. І. Мірчук та інші активні діячі. Перші збори організаційного характеру відбувалися у помешканні вдови проф. Степана Томашівського — Марії Томашівської, розташованому на Макс-Веберпляц. Видатний історик, археограф, викладач Львівського і Краківського університетів, один із очільників і дійсний член НТШ та один із головних ініціяторів гучного конфлікту в НТШ 1913 р., коли М. Грушевський відмовився від керівництва, Степан Томашівський у 1930 р. помер у Кракові, а його дружина емігрувала до Мюнхена. У помешканні М. Томашівської також були виголошені перші лекції і було обрано перший склад Сенату, який очолив урядуючий ректор і декан філософського факультету Вадим Щербаківський. Основними заходами ректора Щербаківського стало відновлення навчального процесу. На основі джерел архіву УВУ можна стверджувати, що вже у жовтні 1945 року на викладацькі посади було запрошено вчених з української еміграції. 25 жовтня 1945 запрошено професора педагогіки Григорія Ващенка, професора етнографії Віктора Петрова, професора української мови Юрія Шереха-Шевельова, професора геології Юрія Полянського, лектора англійської мови Ольгу Тимошівську і асистента катедри філології Василя Рудка. Згодом число викладачів поповнилося представниками нової і старої еміграції, що дозволило вже восени 1945 року почати навчальний процес. У листопаді 1945 р. Сенат доручив представити навчальні програми поточного академічного року. Своїм завданням ректор Щербаківський вважав пошук повноцінного приміщення, де могли б розташовуватися авдиторії й бібліотека. 22 листопад 1945 року проф. Щербаківський звернувся до Житлової управи Мюнхена і згодом університет отримав приміщення в німецькій школі на Версалерштрассе, 4[26].

[26] Кокош А. Проблема таборів ді-пі у повоєнній Баварії // Multidimensionality of Ukrainian-Polish Cooperation: Genesis, Particularities and Prospects. — Olsztyn, Lviv, 2022. — 213–226.

Становлення українського університету професор вважав можливим завдяки українським студентам. До прикладу, протягом 1945/1946 рр. в університеті навчалося 95 студентів, а влітку 1947 р. нараховувалося вже 389 студентів. Ректор намагався забезпечити доступ до освіти студентам, що опинилися у таборах для переміщених осіб, але він не був прихильником відкриття нових факультетів. За час каденції ректора Щербаківського, університет складався з двох факультетів — філософського і факультету права і суспільних наук. У 1945 році до Сенату університету звернулася Рада фізичної культури щодо відкриття факультету фізичного виховання і викладання фізичної культури. Через відсутність технічнічної бази пропозиція була відхилена. У 1946 році було запропоновано відкрити природничий факультет. З такою пропозицією до Сенату звернувся проф. Петро Герасименко. У лютому 1946 році проф. Петро Курінний і доцент Левко Чикаленко звернулися до Сенату з пропозицією приєднати до університету Українські високошкільні університетські курси, що складалися з філософського і природничого відділів[27]. Восени 1946 року філософський відділ ауґсбурзьких курсів було приєднано до університету як філію. Ректор пояснював такий крок тим, що університет не міг суперечити рішенню Центрального представництва української еміграції щодо гуманітарного спрямування університетських предметів, які були затверджені восени 1946 р. Сенат університету запропонував студентам природничого відділу посприяти в навчанні в Українському технічно-господарському інституті в Реґенсбурзі. Але вже в 1947 р. ректор В. Щербаківський виніс на розгляд Сенату пропозицію закрити філію в Ауґсбурзі, яка не виконала своїх зобов'язань ані перед викладачами, ані перед студентами.

З осені 1947 до 1950 р. В. Щербаківський був проректором університету. Професор був одним з ініціяторів надання титулів почесного доктора іноземним науковцям, і посприяв тому, що Міністерство освіти і релігії Баварії визнало право надавати титули магістра і доктора. Певний час університет ще використовував документи і правила празького періоду. В. Щербаківський взявся за процес написання нових програмних документів, що регламентували б навчальний процес, структуру і організацію університету. Ректор усвідомлював важливість бібліотеки для університету, яку намагався поповнити власними збірками викладачів і скриптами. Окремо було розпочато процес передання книг з таборів до бібліотеки. Наприкінці 1946 р. до УВУ було передано бібліотеку табору Єгеркассерне, яка нараховувала 3,5 тисяч книг[28].

[27] Kokosh A. Scientific and Educational Life of Ukrainians in Bavaria // Nowa Polityka Wshodnia. — 2023, vol. 3.

[28] Кокош А. Інституційне становлення Українського Вільного Університету. — Мюнхен, 2021. — 204.

Упродовж останніх років життя з вересня 1951 р. по січень 1957 р. Вадим Щербаківський перебував у Великобританії. Він мешкав у Лондоні в будинку заслужених літніх сеньйорів-реконвалесцентів, який утримувався коштом Союзу українців у Великій Британії (СУБ). Символічно, що почесним головою СУБ з 1949 р. був син гетьмана Павла Скоропадського Данило (1904–1957), а її офіційним очільником — доктор Осип Фундак. Видатний науковець завершив своє земне буття у санаторії курортного містечка Брайтона (*англ.*: Brighton) на березі Ла-Маншу. Вчений зі світовим іменем, перебуваючи вже у поважних літах, радо відгукнувся на запрошення переїхати до Туманного Альбіону, хоча його вологий клімат суперечив кволому здоров'ю науковця. Він також прийняв пропозицію СУБ створити український науковий центр в Лондоні, в якому він планував працювати в бібліотеці Британського музею, щоб завершити деякі свої праці, які не поталанило закінчити в умовах еміграції та у воєнний період. Певні дослідження, розпочаті ним у на Батьківщині до 1922 р. також чекали на слушний час завершення і публікації.

Лондонський період життя науковця (1951–1957) висвітлено у текстографічній і ілюстративній канві дослідження «"Хто ми? Чиї ми діти? Хто були наші предки?" До 140-річчя від дня народження і 60-річчя від дня смерті Вадима Щербаківського». На джерельній основі документів архіву СУБ та публікацій в його друкованому органі — газеті «Українська Думка» (у меншій мірі, в журналі «Визвольний шлях») тут відтворено в інформативно-публіцистичній подачі матеріялу важливі аспекти наукової та культурологічно-громадської діяльности науковця в англійській столиці. Це лише спроба концептуальних розмірковувань та формулювань висновків. Доволі фрагментарно, практично без теоретико-методологічних узагальнень, окреслено і охарактеризовано узагальненими фразами маловідомий особистий фонд першорядного вченого, що зберігається в Бібліотеці й Архіві ім. Т. Шевченка СУБ в Лондоні. Проте тут не подано деталізованого предметно-тематичного наукового опису особистого фонду В. Щербаківського, на який вже давно чекають фахові дослідники. Риторичну назву дослідження, що фігурує в титульному заголовку в лапках, автори згаданої праці Л. Пекарська та Л. Федорова, свідомо запозичили з багатозначного історико-філософського висловлювання-алюзії В. Щербаківського. У цій статті висловлено обережне припущення, що «частина матеріалів знаходиться в приватних руках». В. Щербаківський, вочевидь, перевіз до Лондона частину рукописів власного архіву мюнхенського періоду своєї діяльности (1945–1951). Про це свідчать його публікації з 1952 р. у журналі «Визвольний шлях» та інших виданнях, що виходили у світ з рубрикальною позначкою «з архівних матеріялів В. М. Щербаківського».

Левову частку джерельних матеріялів архіву В. Щербаківського в Лондоні складає епістолярія. З текстографічного сегменту листування періоду

20–50-х рр. з відомими археологами, істориками, літературознавцями, публіцистами, архітекторами, мистецтвознавцями, археографами, релігійними діячами, професорами УВУ, театрознавцями, політичними діячами, композиторами, культурологами, біологами, географами, суспільно-громадськими діячами, поряд з поштовими посланнями з вітчизняних теренів від брата Данила, сестри Євгенії і батька (два листи 1897 р. від Михайла Пилиповича Щербаківського). В. Щербаківський листувався з такими видатними постатями як П. Андрієвський, В. Козловська — представники обдарованого сімейства Кричевських, Ю. Бойко, Г. Ващенко, І. Бучко (Апостольський візитатор українців у Західній Європі), І. Мірчук, С. Наріжний, М. Міллер, Т. Кошиць, І. Падух, В. Кубійович, О. Оглоблин, Л. Чикаленко, О. Повстенко, Я. Пастернак, П. Курінний. Загальна кількість кореспондентів складає понад 60 дописувачів.

1996 р. у виданні «Київська старовина» Д. Шкромида та Л. Пекарська оприлюднили статтю, в якій поряд з короткою біографією науковця лаконічно охарактеризували зміст його спадщини в Лондоні. Згадані дослідники у 1998 р. у «Записках НТШ» опублікували інформативно-джерелознавчу статтю, в якій подалм стислий огляд архіву Вадима Щербаківського в Лондоні, з вибірковою публікацією декількох автобіографічних фрагментів з його листування, але без ознайомлювального опису архіву.

Вчений читав лекції, брав участь у зустрічах з українськими студентами Лондона в приміщеннях СУБу та Британського музею. На них виголошував головні тези своїх основоположних праць, зокрема концептуальних досліджень з проблематики стародавньої української історії: «Формація української нації», «Трипільська культура», «Кам'яна доба в Україні» та ін. Він натхненно розповідав про здійснені ним сенсаційні відкриття під час археологічних розкопок упродовж «полтавського періоду» життя у 1912–1921 рр. Дослідник доєднувався до культурологічних акцій, що їх організовував СУБ, зокрема до проведення ювілейних заходів — святкового зібрання 27 лютого 1954 р. з нагоди вшанування 50-річчя з дня народження Данила Скоропадського та вечорів пам'яті Д. Дорошенка, М. Лисенка, В. Кричевського, О. Кошиця, митрополита Андрея Шептицького та інших діячів, з якими раніше підтримував близькі наукові та особисті стосунки. З 1 березня 1952 р. Вадим Щербаківський був заступником очільника Комісії допомоги українському студентству, якою керував Данило Скоропадський.

В останні роки життя, у 1952–1956 рр. Вадим Щербаківський опублікував чимало науково-публіцистичних праць і матеріялів на сторінках часопису «Визвольний шлях». Після його смерти тут були надруковані у 1961–1970 рр. фундаментальні праці вченого «Український етнічний тип» (продовження) (1961–1962), «Формація української нації» (1965–1970), мемуари науковця (1962–1963), розвідка-рефлексія «Український університет у Пол-

таві», ремінісценція автобіографічного характеру «Пам'яті Василя Григоровича Кричевського», спогади про життя і діяльність О. Кошиця (вийшли друком ще за життя у 1954–1955 рр.), спомини про М. Лисенка (1961), Терещенків (1964), а також розвідки «З життя архієпископа Парфенія Левицького» (1961), «Зв'язки між Україною і Середземномор'ям» (1964). Підготовкою до друку та публікацією наукової спадщини вченого по його смерті зайнявся Петро Курінний, якому В. Щербаківський з великим довір'ям заповідав сповнити його авторську творчу волю. У 1978 р. і 1980 р. за сприяння Союзу Українців у Великобританії, що надав для оприлюднення авторський рукопис, окремою книжечкою в італійському виданні «Богословії» (Рим) вдячні нащадки опублікували одну із основоположних праць вченого «Українська хата» під зміненою назвою «Орнаментація української хати»[29]. Дослідження було підготовано до друку ще у 1941 р., однак увесь тираж праці, окрім авторської коректури, згорів після бомбардування Ляйпциґу в 1944 р.

Готуючи до видання мемуари, професор ностальгійно линув в ті далекі роки, які були найсвітлішими в його житті, пов'язані з дитинством, молодістю, родиною, друзями і колегами, з Вітчизною, яку правдиво любив понад усе на світі. Словосполучення «правда понад усе» влучно характеризує життєве і творче кредо В. Щербаківського. Вчений почав творити цикл спогадів ще в Празі, про що свідчать матеріяли його особистого архіву, де зберігаються спомини, ремінісценції про М. Лисенка, родину меценатів Ханенків, братів Ф. і В. Кричевських, О. Мишугу та ін. Стаття вченого «Про українські церкви Київщини»[30], оприлюднена вже по його смерті у 1961 р., також мала ознаки мемуарного характеру. Попри окреслене у назві та розкрите у змісті проблемно-тематичне коло питань вітчизняної храмової архітектури, йшлося також про його зустрічі з українськими корифеями В. Антоновичем, Т. Рильським, М. Біляшівським та М. Грушевським.

Тижневик «Українська Думка» (головний редактор Г. Драбат), невдовзі після переїзду науковця до Лондона, оприлюднила на своїх сторінках спогади В. Щербаківського. Деякі з них подано у скороченому вигляді у порівнянні з публікаціями «Визвольного шляху» — про Олександра Кошиця (у 1951 і 1954 рр.), Порфирія Демуцького (у 1952 р.), Миколу Лисенка з приводу 40-ліття його смерті (у 1952 р.) та Український вільний університет з нагоди його 30-річчя (у восьми випусках видання у 1952 р.). У 1953 р. учений опублікував на газетних шпальтах згаданого тижневика (у п'ятнадцяти

[29] Щербаківський В. М. Орнаментація української хати / з передмовою автора за підп.: В. Щ. — Рим: Видання «Богословії» (ч. 53), 1980. — 46 с. + 68 репр., світлин і креслеників. — [Серія «Українське народне мистецтво», том III]; Див. також текст першодруку цієї праці під однойменною назвою у вид.: Богословія. — Рим. — Т. XLII. — 1978. — С. 7–43.

[30] Щербаківський В. М. Про українські церкви Київщини // Визвольний шлях. — Лондон, 1961, травень. — Кн. 5/89 (163). — С. 439–448.

випусках, починаючи з 9 липня і завершуючи 21 грудня) мандрівні науково-публіцистичні нотатки та «калейдоскопічні» замальовки мистецтвознавчого характеру «З подорожі до Італії», а також дві статті про геніяльного Леонардо да Вінчі[31]. На сторінках видання «Українська Думка» фігурують також публікації В. Кубійовича, П. Коваліва, В. Дорошенка, П. Курінного, О. Оглоблина, І. Мірчука та інших відомих українських діячів. Дослідник життя і творчости вченого Василь Ульяновський хибно стверджував, що В. Щербаківському поталанило опублікувати лише спогади про Василя Кричевського: «Очевидно, це був єдиний з виданих мемуарний нарис ученого. Свій задум він не встиг здійснити»[32].

В Англії в повоєнний час, окрім згаданих вище видань, виходило в світ багато інших україномовних часописів і журналів — «Наша церква», «Сурма», «Наше слово» та ін. У 1952–1953 роках В. Щербаківський публікує, переважно у «Визвольному шляху» та «Українській Думці», низку наукових статей і рецензій, в яких порушувались історичні, мовознавчі, етнологічні та теоретичні теми. На противагу антинауковій московській теорії про «злиття націй», у діяспорному середовищі стали дуже актуальними полеміки щодо історико-мовознавчих питань, які вчений досліджував ще в Празі. За концепцією В. Щербаківського, викладеній у статті «Головні різниці між українською та московською мовами», «мова праслов'янська була тотожна з праукраїнською». Згодом витворилась білоруська мова і тільки після неї — російська мова[33]. У статті «Московські теорії і український нарід» («Визвольний шлях», 1952) В. Щербаківський підтримав судження Р. Смаль-Стоцького у полеміці з прорадянськими науковцями, що працювали в США, про західний цивілізаційний вибір українців, акцентуючи свою позицію в наступному висловлюванні: «…письменники московські безпосередньо бачили і відчували різниці між українським і московським народами, і сучасні совєтські вчені бачать ці великі різниці в далекому минулому і показують, що одне з другого не могло вийти, тобто, що початкові періоди формування одного й другого народу не мали між собою нічого спільного, тобто не могли вийти з одного коріння. Занадто мало мати спільність мови, щоб мати спільність психіч-

[31] Щербаківський В. М. Леонардо да Вінчі // Українська Думка. — 1953. — 12 листоп. — Ч. 46 (347). — С. 3.

[32] *Ульяновський В.* Вадим Щербаківський: життя, наукова діяльність, доля творчої спадщини [+Бібліографія основних праць В. Щербаківського] // Щербаківський Вадим. Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці / Упоряд., вступ. ст. В. Ульяновського; додатки П. Герчанівської, В. Ульяновського. — К.: Либідь, 1995. — С. 5–101 [+С. 274–278]. — («Пам'ятки історичної думки України»).

[33] Щербаківський В. М. Головні різниці між українською та московською мовами // Визвольний шлях. — Лондон, 1952. — Червень. — Ч. 6 (57). — С. 29–34. Див. також текст однойменної статті у скороченому, газетному «форматі» у вид.: Українська Думка. — 1952. — 11 грудня. — Ч. 50 (300). — С. 3.

ну. Очевидно, для того ще треба мати спільнокровність, чи спорідненість фізичну»[34]. У 1953 р. В. Щербаківський републікував ще й у Канаді зазначену вище статтю, розраховуючи на підтримку широкої української наукової авдиторії, позаяк переважна більшість українських учених у той час переїхала до Канади та США. В Європі серед великих українознавчих центрів залишилися тільки УВУ в Мюнхені, суттєво знекровлений з 1949 р. через масовий від'їзд викладачів і студентів, та осередок НТШ у Сарселі поблизу Парижа. Вчений брав участь також і в підготовці до друку «словникових гасел» до багатотомової Енциклопедії українознавства, яку готували у Сарселі до публікації за редакцією В. Кубійовича.

Розмірковуючи на основі модерних археологічних відомостей щодо терміну «Русь», історик В. Щербаківський у своїй праці «Матеріали до висвітлення південного походження слова "Русь" як нашого народного імени»[35] подав власну джерельно-аналітичну, історичну та мовознавчо-етнологічну інтерпретацію походження. За його припущенням, етнонім «Русь» є давньою питомою назвою нашої країни. Вчений був добре обізнаний з псевдонауковими радянськими теоріями шовіністично-імперського характеру про «старшого брата», «колиску трьох братніх народів» і т.д.

У лондонський період життя мистець оприлюднив декілька важливих рецензій та оглядів на нові українські видання. В. Щербаківський опублікував на шпальтах газети «Українська Думка» у 1952–1953 рр. дві оглядово-аналітичні статті: схвальну рецензію на фольклористичну збірку «Українські народні приповідки», упорядковану 1952 р. у виданні Союзу українців Великобританії Олексою Воропаєм, а також критичну рецензію на англомовну публікацію в Нью-Йорку книги «Українське мистецтво».

У 1951 р. у канадському місті Вінніпезі вийшла друком праця митрополита Іларіона (І. Огієнка) «Трираменний крест зо скісним підніжком — національний крест України». Незважаючи на дружні відносини з І. Огієнком, В. Щербаківський виступив з критикою деяких положень гостропублі-цистичною рецензією у часописі «Визвольний шлях». В 1937 р. Вадим Михайлович опублікував у Варшаві велику статтю під назвою «Понтійське мистецтво» у збірнику на пошану І. Огієнку. В голодні повоєнні роки саме митрополит надсилав з Америки продуктові і речові посилки В. Щербаківському та іншим вченим УВУ в Мюнхені, рятуючи їх від голоду. Пильний обсерватор з Лондона зауважив: «Що в Америці і українці понаставляли церков з московськими хрестами, то це доказує тільки, що священики там були або

[34] Щербаківський В. М. Московські теорії і український нарід // Визвольний шлях. — Лондон, 1952, вересень. — Ч. 9 (60). — С. 22–27.

[35] Щербаківський В. М. Матеріали до висвітлення південного походження слова «Русь», як нашого народного імени // Визвольний шлях. — Лондон, 1953. — Травень. — Ч. 5 (68). — С. 29–34.

москалі або москвофіли, або просто не свідомі того, який має бути український хрест». У згаданій рецензії, що отримала гучний резонанс, безкомпромісний критик висловився проти хибної ідентифікації чи ототожнення символіки трираменного хреста зі скісним підніжком як нібито питомо національного українського хреста, хоча загалом працю І. Огієнка він оцінив доволі позитивно.

З-під науково-публіцистичного пера В. Щербаківського вийшла також полемічна стаття «Великі люди і пігмеї». Вона побачила світ у 1953 р. у газеті «Українська Думка» у відповідь на оприлюднення провокативної статті архітектора О. Тимошенка у «Віснику Товариства українських інженерів в Америці». Останній визнавав художника С. Васильківського, а не Василя Кричевського (як офіційно вважалося раніше) автором архітектурного проєкту будинку Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства. Шедевральний будинок музею — програмний твір українського модерну, витриманий у єдиному стилістичному ключі за традиціями народного культового і фортечного зодчества, був зведений у 1903–1908 рр. за проєктом художника-архітектора В. Кричевського. Зараз у цьому приміщенні функціонує Полтавський краєзнавчий музей ім. Василя Кричевського. Професор принципово виступив на публічний захист високої репутації покійного митця В. Кричевського, який помер 15 листопада 1952 р. у столиці Венесуели Каракасі, похований на міському кладовищі Cementerio General del Sur, істинного творця новітнього українського архітектурного стилю.

Щире захоплення і схвальні відгуки викликали у науковому і художньо-мистецькому сприйнятті Вадима Щербаківського праці проф. Олекси Повстенка, оприлюднені в США: «Золотоверхий Київ» і «Катедра Святої Софії в Києві», а також публікація «Фотоальбом "Любіть Україну". Видання Михайла Борецького» (див. текст рефлексій мистецтвознавця у матеріялах «Визвольного шляху» за 1954–1955 рр.) «Це дійсно альбом, але альбом дуже промовистий до душі й серця українця. Ілюстрації охоплюють усю Україну, від її західних границь із Словаччиною до її східних границь включно з Кримом. Зібрати всі ці фотографії, розшукати їх, зробити знімки з ілюстрацій, розкиданих у різних книжках, або дістати від приватних власників, — уся ця праця не є проста і легка. І вже одне це заслуговує на признання і вдячність видавцям за їхню працю». Це мистецтвознавче видання, яке супроводжується не тільки українським, але й англомовним текстом, оглядач рекомендував усьому цивілізованому світу як хрестоматійний фотопосібник для візуального знайомства з історико-архітектурними пам'ятками та скульптурними перлинами України. Вірш В. Сосюри «Любіть Україну», що фігурує на останніх сторінках фотоальбому, митець назвав геніяльним творінням. Книга професора О. Повстенка «Золотоверхий Київ» з багатьма ілюстраціями Софії Київської, Києво-Печерської лаври, Кирилівського, Виду-

бицького монастирів та інших древніх архітектурних пам'яток викликала у В. Щербаківського щемну ностальгію за рідним Києвом. Критик висловив щире сподівання, що ця книга «буде правдивою оздобою кожної бібліотеки, а в кожного українця буде дорогоцінною настільною книгою, якою він може похвалитися перед кожним чужинцем, показуючи йому наочно висоту культури нашої старої столиці, витвір нашого, а не московського народу. Це дуже важно, бо москалі видають теж це наше культурне і мистецьке добро за своє, а ми до сьогодні не мали у своїх руках достойної книги, якою могли б довести висоту культурного й мистецького доробку наших великих прадідів і дідів». Рецензент із захопленням зазначав: ««Золотоверхий Київ» проф. О. І. Повстенка — це розкішний плід його довголітньої праці, великого ентузіязму та глибокої любови до українського мистецтва і української національної справи. Цю працю він міг здійснити тільки завдяки тому, що був керівником Києво-Софіївського Музею-Заповідника». О. Повстенко був членом наукової ради Софійського архітектурно-історичного музею (1939–1941), а від 1941 р. — його директором. У 1941 р. він врятував святу Софію від знищення радянськими військами перед їх відступом під час Другої світової війни.

Незважаючи на важкий стан здоров'я вченого (рецидиви хвороби після декількох складних операцій), у 1955–1956 рр. В. Щербаківський стоїчно здійснював на сторінках восьми випусків журналу «Визвольний шлях» публікацію великої праці «Археологічні відкриття на Близькому Сході» та її продовження «Цікаві археологічні відкриття». На підтвердження теорії ученого про суттєві «східні впливи на Україну» недвозначно вказували сенсаційні результати нових археологічних розкопок та модерних фахових досліджень, що проводилися на теренах Сирії, Палестини, Ірану, Іраку, Малої Азії, Єгипту, Греції, Італії. В. Щербаківський висловив теорію про гармонійну взаємодію різних наук, зокрема філології і етнології у доведенні результатів новітніх археологічних досліджень щодо закономірності міграції хліборобської культури з Месопотамії (Малої Азії) на Балкани, архіпелаг Егейських островів, Грецію та на вітчизняні терени: «… я на початку цієї статті писав про початки хліборобства саме в Месопотамії, та що там уже спочатку існувала віра в якесь жіноче божество, саме в матір-землю, [...] розносили цю віру хлібороби. Археологічні розкопи за останніх 30-ти років чудово показали цей перехід хліборобів з Малої Азії на Егейські острови і на Балканський півострів, в Грецію і до нас в Україну. Філологія із свого боку підтвердила те, що розкрила археологія. Також підтверджує те саме і етнологія». Визнаний фахівець Я. Пастернак, котрий переїхав у 1949 р. до Торонто (Канада), високо оцінював згадане дослідження В. Щербаківського та його практичні і теоретико-методологічні досягнення в археології, зокрема уведення в інтертекстуальний обіг «джерельного апарату» модерної наукової літератури. У листі до старшого колеги В. Щербаківського від 24 липня 1955 р. з Торонто, майже за

півріччя до смерті останнього, Я. Пастернак писав: «З великим вдоволенням я теж спостерігаю, що Ви, Пане Професоре, є у добрій духовій формі, думка Ваша гнучка, висновки правильні, свіжі і головна суть наукових дослідів — "правда понад усе" — схоплена ясно як догма. Бачу теж, що в ділянці археології Ви не живете лиш споминами про загальнознані досягнення, але слідкуєте за новою літературою і її використовуєте у своїх нових працях. Я пробую теж щось подібного робити…» Емігрант Я. Пастернак, перебуваючи за океаном, доклав максимум науково-творчих зусиль і зумів завершити і видати у 1961 р. у Торонто розлоге фундаментальне дослідження «Археологія України: Первісна, давня та середня історія України за археологічними джерелами». Академічних вчених об'єднували давні наукові і приятельські інтереси ще з 20-х років XX ст. у Празі. У фонді В. Щербаківського у Центральному державному архіві в Празі (Statni ŭstředny archiv v Praze) збереглись неопубліковані листи Я. Пастернака до вченого, виявлені нами в 1996 р. Вони проливають світло на ділові та особисті відносини між видатними українськими археологами упродовж емігрантського життя Вадима Михайловича. У повоєнні роки українських учених поєднувала співпраця в УВУ у Мюнхені.

В Америці у виданні «Свобода. Український щоденник», що виходило у світ у Нью-Йорку, В. Щербаківський оприлюднив у січні 1956 р. дорогі його серцю «Коляди і щедрівки на нашій Україні». У журналі «Визвольний шлях» (1956, вересень, кн. 9) було опубліковано статтю вченого «Про скитів та їх мистецтво». До скитознавчої тематики науковець неодноразово звертався на своєму творчому шляху, зокрема у згаданій історико-мистецтвознавчій праці «Звіриний орнамент і скити». Зображення оленів, хижаків, коней, грифонів, такі характерні художні деталі як «око», «пазурі птахів» формували традиційні «сюжетні лінії» скитських майстрів. Вироби виготовляли із золота, срібла, заліза, бронзи, кістки, рога шляхом литви, кування та гравіювання. В. Щербаківський мав у своєму концептуальному арсеналі власні судження щодо предметної дефініції історичної назви «скити» та понятійно-категоріального означення скитського «звіриного» стилю. Вчений вважав, що його не можна однозначно назвати чи класифікувати як суто скитський стиль, позаяк він характерний для малоазійських і тубільських хліборобських племен і є семіотичною ознакою їх релігійної символіки. Цей високодовершений стиль, на думку В. Щербаківського, типологічно подібний до малоазійських мистецьких стилів. Сарматську кераміку виготовляли без застосування гончарного круга. Мистецтво скитів і сарматів мало істотний вплив на автохтонне місцеве населення. Про це свідчить похоронна обрядовість, схожі елементи символізму, початки пластичного мистецтва (скульптура) тощо. Щодо макухівської кераміки, яку досліджував на початку XX ст. неподалік від міста Полтави, біля с. Макухи, видатний археолог, колега вченого, М. Макаренко (розстріляний радянською владою у січні 1938 р.), В. Щербаківський висловив при-

пущення, що вона своїми технологічними якостями дуже близька до кераміки «полів похоронних [поховальних] урн», яку відкрив наприкінці XIX ст. вітчизняний археолог В. Хвойка, вважаючи ці пам'ятки слов'янськими або протослов'янськими. Тут помітна віковічна «тяглість» тисячоліть і впливи малоазійської культури на населення Причорномор'я. Це була остання прижиттєва публікація митця.

У 1955 р. у Лондоні було засновано ювілейний ініціативний гурток, присвячений підготовці заходів до вшанування 80-ліття з дня народження[36] і 55-річчя наукової діяльности проф. В. Щербаківського, керівником якого став Генеральний вікарій Апостольського візитатора у Великобританії о. О. Малиновський. Членами гуртка були проф. Д. Левицький (невдовзі голова СУБу), М. Білий-Карпинець, В. Олеськів, І. Крушельницький, І. Федчиняк (секретар), Я. Гаврих. Перші «сходини» гуртка відбулися 26 жовтня 1955 р. Окрім підготовчих заходів святкування «круглої дати» діяча, було прийнято організаційне рішення сформувати ювілейний збірник статей на пошану вченого, присвячений дослідженню життєпису і наукової діяльности В. Щербаківського, а також зібрати кошти для видання його праці «Українська хата». Підготовкою видання збірника зайнявся Ігнатій Федчиняк, який зумів налагодити контакт з різними вченими щодо їх участі в колективній публікації. На пропозицію упорядника серед інших науковців радо відгукнувся і Я. Пастернак, який написав дослідження до ювілейного збірника. Видати збірник до ювілейної дати 17 березня 1956 р. не встигли, загальну публікацію затримувала написана німецькою мовою стаття В. Залозецького, яка вимагала перекладу та уточнень. «Вельмишановний і Дорогий Пане Професоре! — урочисто звертався автор згаданої статті у листі до В. Щербаківського від 27 червня 1956 р. — Півроку тому я радо погодився на пропозицію п. Федчиняка написати статтю до присвяченого Вам ювілейного наміченого збірника. Він навіть прислав мені першу коректу, та, на жаль, я ніде не стрінув досі згадки про появу цього збірника». Матеріяли зазначеного збірника так і не були опубліковані. Однак деякі статті, зокрема згадані вище дослідження Я. Пастернака про В. Щербаківського як археолога-дослідника[37] та розвідка О. Домбровського про В. Щербаківського як історика[38] побачили світ у 1957 р. у заокеанському виданні «Київ» (Філадельфія). Ювілейна стаття І. Мірчука по смерті В. Щербаківського була трансформована у текст некрологу «Проф[есор] д[окто]р В. Щербаківський (1876–1957)» і вийшла в світ

[36] Архів УВУ, оп. 1, спр. 1, док. 2

[37] Пастернак Я. Вадим Щербаківський — археолог-дослідник // Київ. — Філадельфія, 1957. — № 1. — С. 32–40.

[38] Домбровський О. Вадим Щербаківський як історик // Київ (Філадельфія). — 1957. — № 5. — С. 193–197.

у лондонському журналі «Визвольний шлях» у березні 1957 р.[39] Декілька місяців опісля кончини митця у січні 1957 р. вийшла друком низка інших некрологів і спогадів на честь вшанування пам'яті вченого.

Вадим Михайлович щиро сподівався, що південні море і сонце допоможуть йому у боротьбі з недугами. Вологий, прохолодний клімат Англії вступав у фізіологічні протиріччя з слабким станом здоров'я літнього науковця. «… я хочу їхати в Італію днів через два; для поправлення здоровля», — повідомляв учений Я. Пастернака 15 липня 1956 р. Незважаючи на загальний поганий фізичний стан, він посилено працював над розширеним варіянтом дослідження «Формація української нації». «Я тепер кінчаю нову велику "Формацію укр[аїнської] н[ації]", в якій я виправив мої помилки, але треба сказати, що після смерти Сталіна і в Совєтах археологія змінилася». До останніх днів свого земного буття В. Щербаківський цікавився суспільними і науковими подіями на Україні, наївно мріяв про повернення на Батьківщину, сподіваючись на кардинальну зміну «політичних вітрів». Це був період «хрущовської відлиги», і в серцях багатьох емігрантів зажеврів вогник надії. Чи приїздив він в той рік на лікування до Італії — невідомо.

З 80-річчям науковця 17 березня 1956 р. урочисто привітало багато відомих діячів, товариств і організацій на різних континентах. Американські українці опублікували 20 березня 1956 р. на шпальтах газети «Свобода» статтю «Проф[есор] Вадим Щербаківський (З нагоди його 80-ліття)». Редакція видання «Визвольний шлях», з якою тісно співпрацював ювіляр у Лондоні, оприлюднила статтю про життя та наукову діяльність ученого. У присвяті річниці В. Щербаківського та його подвижницькій праці окреслено основні напрямки та здобутки його академічної діяльности, а також декількома «штрихами до портрету винуватця торжества» характеризується суспільно-політична та громадська діяльність науковця. Згадано, що вчений «під час голоду в Україні (1932–1933) намагався зорганізувати за кордоном поміч для голодуючих на рідних землях братів. Ювілят як український патріот-самостійник завжди зберігав і зберігає незалежні принципи української науки. Рішуче відкидає всякі шляхи наукової спекуляції чужих, зокрема російських чинників, чим може служити прикладом для українських учених, зокрема, тих, хто йде на послуги різним проросійським "комітетам". У тяжкі емігрантські часи, навіть за найбільшої матеріяльної і психічної депресії, він постійно невтомно працює. Ще й сьогодні знаходить у собі стільки сили, щоб бути далі піонером українських наукових дослідів, зокрема в ділянці архео-

[39] Мірчук І. Проф[есор] д[окто]р В. Щербаківський (1876–1957) // ПАЗ: Зб. наук. праць: Пам'яті В. М. Щербаківського (1876–1957) / Редкол.: П. Бондаревський, І. Кулатова, О. Моця, О. Супруненко (відп. ред.), В. Ханко. — Полтава: Видавничий центр «Археологія» ЦОДПА, 1995. — № 4. [— 208 с.]. — С. 9–13; Першодрук тексту цього некрологу див. у вид.: Визвольний шлях. — Лондон, 1957. — Березень. — № 3. — С. 328–330.

логії». У святковій статті також мовилось про те, що В. Щербаківський «має готову до друку дуже цінну працю "Українська хата" з багатьма рисунками й кольоровими образками, якої видання потребує матеріяльної піддержки з боку української громадськости. Закінчує велику монументальну працю "Формація нації", що має появитися друком засобами Української Видавничої Спілки в Лондоні». Ювілейна сильветка підсумувала титанічну працю вченого, піднімаючи його історичну постать на п'єдестал вшанування, якого вже давно заслуговував першорядний український науковець Вадим Щербаківський: «Поклавши в основу своїх наукових дослідів доведену тезу про окремішність української нації, Ювілят науковими фактами доказує, що українці й москалі — це дві зовсім окремі раси, що москалі не тільки не є "старшими", але взагалі не є жодними нашими "братами". Пізнати цю правду необхідно тому, щоб не бути наймитами в чужих та створити своє суверенне державне життя на українській землі».

Єдиною, душевно спорідненою людиною для Вадима Щербаківського ще з благодатних часів його дитинства залишалася на чужині його рідна кровинка, сестра Євгенія (Ївга, Ївгена) Кричевська (1881–1964). Вона не гнівалась на нього за його вагання, а потім і категоричну відмову переїхати до Венесуели, її нового місця проживання. У 1951 р. перед від'їздом брата до Лондона всі документи були підготовлені і оформлені. Вони продовжували листуватись. Вчений підтримував «фамільний» епістолярний зв'язок з племінниками, дітьми сестри — Вадимом Павловським і Галиною Лінде. З близьких родичів В. Щербаківського поза межами Батьківщини залишалися ще два племінники: Микола Кричевський, що мешкав у Парижі, та Василь Кричевський, який проживав зі своєю родиною у США. Звістки від сестри були цілющим бальзамом на його виснажене одиноке серце. Щиро вітаючи рідного брата з 80-річчям, Женя (як її лагідно називав Вадим) писала з ніжним щемом з далекого краю світу, зі столиці Венесуели Каракаса «… дай, Боже, тобі ще здоров'я, щоб дожити до віку твого прадіда отця Андрея, що мав 104 роки. Шпиченці […]. Мимоволі згадується наше дитинство, наші Шпиченці, наш садочок […] Стара, товста, спорохнявіла груша проти кухонного вікна, круг жовтих лілій і кущі акації біля перелазу, висока молода ялинка й великі яловці перед верандою, волосаті горіхи, старі липи кругом Церкви й дві сосни з північного боку од будинку. Ці дві сосни! Яка радість обхоплювала серце, коли, бувало, вертаєшся з Києва додому і перше, що бачиш, — це дзвініця, липи й ці дві сосни, що так по-братерському переплелися вгорі своїм верховіттям […] Шпиченці […] Наші люди, наші сусіди, наша бабуня, а на фоні їх такі яскраві індивідуальності як батько наш, Даньо і ти […]. Чим довше живеш, чим більше звіряєшся в людях, тим світлішими і кращими здаються наші Шпиченці, наше родинне коло і дні нашої весни. То була дійсна, природжена, а не показна шляхетність. В ці дні ти, мабуть, матимеш

привіти од ріжних чужих людей, які знають і цінять тебе за твою невтомну працю. Але, на жаль, ніхто вже, крім мене, не знає тебе з дитинства, ще з тих часів, коли формувалось твоє внутрішнє "Я"…» Духовно піднесені речення з глибинним метафорично-асоціативним підтекстом, які лірично звучатимуть у високому реґістрі, щиро сподіватимемось на це, як лунький камертон і завершальний оптимістичний акорд нашого дослідження про складний, але успішний емігрантський шлях життя В. Щербаківського. Це не пафосно-патетичні слова-дифірамби, що виголошують під час ювілейних привітань, а щирі слова, оповиті істинним душевним теплом та невдаваною доброзичливістю, сентенції сестри Євгенії.

Помер В. Щербаківський 18 січня 1957 р. на 81-му році життя у санаторії м. Брайтона. Поховали видатного українського світоча з великими почестями 26 січня 1957 р. у Лондоні на цвинтарі «Gunnersbury Cemetri». Союз українців у Великій Британії опікувався вченим упродовж лондонського періоду його життя у 1951–1957 рр. і сприяв вшануванню його пам'яти, публікації (за сприянням П. Курінного) окремих праць науковця вже по його смерти. Було створено похоронний комітет, комісію з передачі його спадщини, а 15–16 червня 1957 р. відбулось засідання Ради СУБ-у, члени якої взяли на себе колегіяльне зобов'язання видати книгу В. Щербаківського. Мовилось про багатостраждальну працю вченого «Українська хата». По смерті вченого в 1957 р. П. Курінний активно цікавився долею його архіву через етнолога Олексу Воропая, який в той час мешкав у Лондоні. З листа О. Воропая до П. Курінного, який подав Сергій Білокінь у «Післямові» до другого тому київського перевидання (1991 р.) праці О. Воропая «Звичаї нашого народу», дізнаємося про важливі нюанси долі лондонського архіву В. Щербаківського: «Аж сьогодні [лист не датований, написаний орієнтовно в березні — на початку квітня 1958 р.] мені пощастило докладно вияснити справу зі спадщиною покійного проф[есора] В. М. Щербаківського. Отже, справа виглядає так: похоронний комітет виділив комісію в складі проф. Р. Лісовського, п. Чорного і п. Федченка. Ця комісія переглянула всі речі покійного, склала списки. Ніякої останньої волі не знайшла комісія. Всі виявлені речі зараз ще лежать замкнуті в кімнаті, де жив покійний…» Відтак О. Воропай зазначав: «Покійний В. М. Щербаківський був на утриманні СУБ — Союзу українців у В[еликій] Британії». Особистий архівний фонд вченого останніх років нині знаходиться в Бібліотеці й Архіві ім. Т. Шевченка емігрантської громадської організації СУБ у Лондоні, заснованої у 1945–1946 рр. українцями з польської армії. У листі до П. Курінного О. Воропай від 6 травня 1961 р. повертається до світлої постаті В. Щербаківського: «Говорив мені ред[актор] Драбат, що він буде звертатися до Вас з проханням редагувати праці покійного В. Щербаківського, бо навіть сам Щербаківський заповідав, щоб його роботи підготовляли до друку саме Ви, а ніхто інший». Видавничо-організаційна та

редакційна роль П. Курінного була провідною в упорядкуванні спадщини вченого та підготовці до оприлюднення і посмертній публікації основних праць, а також розвідок і мемуарів В. Щербаківського, що тривала аж до 1970-го року.

Збереглась ошатна впорядкована могила Вадима Щербаківського у Лондоні. Духовним обов'язком співвітчизників є перепоховання останків великого вченого на київських теренах України, яку він так безмежно любив, і так самовіддано працював для неї до останнього подиху. Варто було б перепоховати його прах поруч з відновленою могилою брата Данила Щербаківського перед Успенським Собором на території Києво-Печерської лаври, або на меморіяльній території Пантеону-некрополя знакових постатей України.

Перебуваючи майже 35 років поза межами Батьківщини, патріот Вадим Михайлович Щербаківський понад усе любив Україну. Він альтруїстично працював для її звеличення у світі. Не все в доробку вченого витримало випробовування часом, але фундаментальна основа його археологічних, історичних, мистецтвознавчих, етнологічних та музеєзнавчих досліджень, проблемно-тематичних пошуків і теоретико-методологічних надбань залишається золотим фондом вітчизняної науки.